

Referendum o přistoupení ČR k Evropské unii

Několik různých pohledů na první všelidové hlasování v Česku*

TOMÁŠ LEBEDA**

Abstract: The Referendum on the Accession of the Czech Republic to the European Union

The referendum on the accession of the Czech Republic to the European Union was the first – and thus far the only – national referendum in the history of both the Czech Republic and Czechoslovakia. Although it was obvious that the majority of the Czech population was in favor of joining the European Union, sociologists could not predict the turnout. The polls had shown that at least 70 percent of the population would vote “Yes”. However, as there had been no referendum in the country’s history before, there were fears of voter apathy. There was no experience concerning the difference between public opinion polls and the actual results. Regardless of these factors, *TNS Factum* offered a very accurate prediction of voter turnout and of support for accession. The voting pattern in the actual referendum was firmly correlated with and similar to the voting behavior in the 2002 parliamentary elections. A study on electoral data showed a strong correlation between the support for *Koalice* (Coalition of liberals and Christian democrats) in the 2002 general election and the pro-EU votes in the 2003 referendum. The Czech referendum was not an exception compared to developments in other post-communist states. Nevertheless, there is a clear difference between east European referenda and past EU referenda in Western Europe. The latter were characterized by higher voter turnout and by relatively less enthusiasm concerning EU accession. In this respect, the post-communist referenda were the inverse. They displayed low voter turnout and high support for accession; hence, they demonstrate the differing perceptions of the east European populations and their western counterparts.

Keywords: referendum, European Union, electoral polls, voting behavior, Czech Republic.

V červnu roku 2003 se uskutečnilo vůbec první referendum v dějinách České republiky. Jednalo se o všelidové hlasování, které mělo rozhodnout o našem přistoupení k Evropské Unii. Používání institutu celostátního referenda nemá v českých zemích tradici. Navíc „dosavadních více než deset let existence samostatné České republiky dokazuje značnou skepsi ústavodárce k možnostem přímé demokracie“ (Šimíček 2003: 141). Od založení Československa v roce 1918 bylo referendum o vstupu ČR do EU prvním všelidovým hlasováním, které se na našem

* Podpořeno grantem GA AV ČR číslo S7028204.

** Autor působí v Sociologickém ústavu Akademie věd ČR a na Fakultě sociálních věd a Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Adresa: SoÚ AV ČR, Jilská 1, Praha 1, 110 00; e-mail: lebeda@soc.cas.cz.

území konalo. Jeho význam byl o to větší, že se jednalo o zásadní rozhodnutí o budoucím směřování země.

Cílem článku je představit první české referendum z několika vybraných možných úhlů pohledu. Krátce budou zmíněny ústavně politické a historické souvislosti kodifikace a aplikace institutu referenda u nás. Hlavní pozornost však bude zaměřena na samotné výsledky referenda. Zkoumána budou geografická specifika výsledků a jejich možné souvislosti s výsledky parlamentních voleb konaných o rok dříve. Nermalou pozornost soustředíme na průzkumy předpokládaného hlasování v referendu, které realizovaly významné české agentury dlouhodobě mapující české veřejné mínění.

1. Institut referenda v ČR

Jak již bylo zmíněno v úvodu, referendum u nás nikdy nezakořenilo na celonárodní úrovni jako standardní nástroj politické participace a možná součást legislativního procesu.¹ Ústava první republiky z roku 1920 sice připouštěla možnost vypsání referenda, ale jen za velmi omezených okolností. Definovala referendum jako nástroj, který mohla iniciovat pouze vláda a to striktně jen za účelem prosazení vlastního zákona, který nezískal podporu dolní komory parlamentu, tedy Národního shromáždění. Vláda se navíc na vypsání referenda musela usnést jednomyslně! Takové referendum bylo navíc omezeno pouze na běžné zákony a ústava nedávala občanům ani teoretickou možnost rozhodovat o zákonech ústavních.²

Takovéto fakultativní referendum s výrazně limitovaným iniciováním znamenalo praktickou neexistenci institutu všelidového hlasování. Je zřejmé, že vzhledem k politické realitě první československé republiky by nesouhlas Národního shromáždění zřejmě znamenal i nejednotnost vlády. Požadavek na jednomyslné iniciování referenda vládou za okolností, kdy dotčený zákon propadl v parlamentu, byl tedy prakticky nereálný. Navíc, takto nastavený institut referenda oslaboval legislativní roli parlamentu. Ústava dávala vládě teoretickou možnost obejít parlament a zbavit ho tím výsadního postavení v oblasti zákonodárné činnosti. To je pochopitelně pro referendum příznačné. Dost možná i proto parlament nikdy nepřijal prováděcí zákon, který ústava předpokládala a na jehož existenci možnost vypsání referenda pochopitelně závisela (Gillis 2001: 40). Je tedy zřejmé, že záměrné nenaplňování záměru ústavního textu není problémem výhradně soudobé české politiky, ale má „tradiční“ již v době první československé republiky.

Od konce druhé světové války až do počátku devadesátých let u nás nebyl institut referenda nikterak upraven, ani naplněn. Změnu přinesla až devadesátá léta, konkrétně ústavní zákon č. 327/1991 Sb. Ten předpokládal vypsání referenda pouze pro rozhodnutí o základní podobě popřípadě změně státoprávního uspořádání ČSFR, nebo přímo pro možnost vystoupení jedné z republik z federace.³ Prakticky však šlo o tentýž jediný problém.

Ústavní zákon o referendu byl schválen jako nástroj pro řešení stále komplikovanějšího soužití Čechů a Slováků v jediném státě. Neměl tedy obecnou povahu, ale ryze konkrétní poslání. To dokládá i jeho článek 6, který předjímá rozpad federace a přímo předkládá scénář dalšího postupu⁴. Přestože tento ústavní zákon stanovil, že vystoupení jedné z republik z federace lze rozhodnout pouze referendem, nebyl při zániku federace respektován. Uvědomuji si, že toto

tvzení může být předmětem polemik. Ústavní zákon č. 327/1991 Sb., přijatý Federálním shromážděním, hovořil o vystoupení jedné z republik z federace. ČSFR ve skutečnosti zanikla jako celek na základě ústavního zákona č. 542/1992 Sb. Tehdejší Federální shromáždění jej přijalo na základě předchozích usnesení České národní rady a Národní rady Slovenské republiky.⁵ Po právní stránce pochopitelně v pořádku. Nicméně tento zákon a tento způsob zániku federace byl přijat právě proto, aby nemohl být použit ústavní zákon č. 327/1991 Sb., který vyžadoval vypsání referenda. Ve skutečnosti zjevně neexistuje obsahový rozdíl mezi vystoupením jedné z republik z federace složené ze dvou subjektů na jedné straně a zánikem takové federace na straně druhé. Výsledek by byl v obou případech stejný. Ostatně i ústavní zákon č. 327/1991 Sb., který vyžadoval referendum, jako výsledek vystoupení jedné z republik z federace zcela pochopitelně viděl existenci dvou nových samostatných států České republiky a Slovenské republiky (viz např. poznámka pod čarou č. 5).

Referendum, upravené ústavním zákonem č. 327/1991 Sb., mělo mít fakultativní charakter. Avšak pro konkrétní případ vystoupení ČR, nebo SR z federace mělo mít povahu mandatorní. Ústavní zákon v těchto případech přímo stanovil, že jinou cestou, než prostřednictvím referenda, nemůže ani jedna z republik z federace vystoupit. Vypsání referenda mohlo iniciovat Federální shromáždění. Referendum o vystoupení ČR nebo SR z federace však mohla iniciovat i jedna z Národních rad (ČR nebo SR). Takové referendum se mělo pochopitelně konat pouze na území příslušné republiky.

Během dosavadní existence samostatné České republiky byl často diskutován problém obecného referenda. Celkem bylo parlamentu podáno 15 nejrůznějších návrhů zákonů o referendu, obecných anebo zcela konkrétních, přičemž ani jeden z nich nebyl přijat (Šimíček, 2003: 141). Politické strany dosud nebyly schopny najít společnou vizi. To je dokladem rezervovaného přístupu české politické elity k využití nástrojů přímé demokracie. Oproti nejednotným postojům k referendu obecnému panovala mezi českými stranami prakticky všeobecná shoda na nutnosti vypsání referenda o přistoupení ČR k Evropské unii. V roce 2002 tak parlament přijal podmínky pro konání tohoto konkrétního prvního všelidového hlasování. Ústavní zákon č. 515/2002 Sb. se tak stal vůbec prvním zákonem, podle něhož v našich zemích referendum skutečně proběhlo.

Zákon podmiňoval vstup do EU kladným výsledkem referenda, tedy souhlasem nadpoloviční většiny zúčastněných voličů. Jednalo se tedy o referendum mandatorní. Podobně tomu bylo i ve většině současně přistupujících zemí. Výjimkou byl Kypr, kde se referendum nekonalo, a Malta s Estonskem, kde mělo všelidové hlasování pouze konzultativní charakter. Na rozdíl od jiných zemí (Litva, Slovensko,...) nezávisel v Česku kladný výsledek referenda na volební účasti. Zákon tedy nestanovoval žádnou hranici, pod kterou by výsledek nebyl platný. Referendum bylo navíc koncipováno jako obligatorní. To znamená, že pro rozhodnutí o vstupu ČR do EU muselo být referendum vypsáno. Jiná forma schválení vstupu nebyla možná. Vojtěch Šimíček (2003:141–142) dále charakterizuje toto referendum jako ratifikační a parlamentní. Tedy jako všelidové hlasování, které má za úkol schválit vládou dojednanou smlouvu, o které nebude rozhodovat parlament. Zároveň jde však o referendum parlamentem de facto vyhlášené.

2. Výsledky referenda o přistoupení ČR k EU

Výsledky prvního referenda nebyly pro většinu občanů ani odborníků žádným překvapením. Již dlouhou dobu předem avizovaly výzkumy veřejného mínění velmi vysokou podporu vstupu do EU mezi českými voliči (viz později). Skutečným otazníkem tak byla pouze volební účast. Vzhledem ke skutečnosti, že referendum mělo být platné při jakékoli účasti, bylo o výsledku prakticky předem rozhodnuto. Přesto byla padesátiprocentní účast vnímána jako jistá magická hranice, jejíž překročení dodá výsledkům referenda větší váhu. Tento psychologický práh nakonec překročen byl, byť jen o 5%. Podpora vstupu byla velmi vysoká – více jak tříčtvrtinová. Přesná čísla přináší tabulka 1.

Tabulka 1: Výsledky referenda 2003 v ČR

Registrovaných voličů	Volební účast	v %	Platných hlasů	v %	Pro vstup do EU	v %	Proti vstupu do EU	v %
8 259 525	4 560 399	55,21	4 457 206	97,79	3 446 758	77,33	1 010 448	22,67

Zdroj: www.volby.cz

Vedle již zmíněných hlavních údajů stojí za pozornost vyšší podíl neplatných hlasů, než bývá obvyklé. Jednalo se přesně o 2,21% ze všech odevzdaných hlasů. S takto vysokým podílem jsme se u nás dosud setkali pouze v případech, kdy se konalo více voleb najednou – senátní a krajské, nebo senátní a komunální. Referendum se však konalo samostatně, čímž veškeré důvody, které obvykle u vícečetných voleb zvyšují podíl neplatných hlasů, odpadly.⁶ Situace by tak měla být srovnatelná s jinými samostatně konanými volbami u nás, kde počet neplatných hlasů koliduje mezi 0,4% až 1,1% a průměrná hodnota dosahuje 0,69% (hodnota vypočtena ze všech voleb do PS PČR a samostatných kol všech senátních voleb). Jak si tedy vysvětlit více jak trojnásobně vyšší podíl neplatných hlasů? Zprv se mohlo jednat o vyjádření určitého postoje, který nebylo možné vyjádřit ani hlasem pro vstup, ani hlasem proti. O jaký postoj by se však mohlo jednat, je téma čistě spekulativní. Druhý důvod by mohl mít technický charakter, který souvisí s podobou hlasovacích lístků. Na rozdíl od ostatních samostatně se konajících voleb, kde si volič vybírá z více lístků pouze jeden a nemusí na něm nic vyplnit, byla situace v referendu odlišná. Voliči obdrželi jediný hlasovací lístek s otázkou: „Souhlasíte s tím, aby se Česká republika stala podle smlouvy o přistoupení České republiky k Evropské unii členským státem Evropské unie?“ Na tomto lístku měli označit buď odpověď ANO, nebo odpověď NE. Někteří voliči vyznačili svou odpověď špatným způsobem, nebo ji nevyznačili vůbec. Zda mohla existovat ještě nějaká jiná příčina, která by zásadněji ovlivnila nestandardně vysoký podíl neplatných hlasů, není zcela zřejmé. Jiné vysvětlení zatím nemáme.

Výsledky hlasování pochopitelně nebyly na celém území stejné, ale byly zde nalezeny významné regionální rozdíly. Pokud se na geografické odlišnosti podíváme nejméně podrobnou optikou a budeme sledovat odlišnosti pouze v jednotlivých čtrnácti krajích, budou rozdíly pochopitelně nejmenší, i když zdaleka ne nevýznamné. Volební účast kolidovala v rozsahu cca deseti procent od nejnižší v Moravskoslezském kraji (49,57%) až po nejvyšší v Královéhradeckém kraji (59,39%). Podpora vstupu do EU se pak pohybovala v menším intervalu

cca sedmi procent od překvapivě nejnižší v Libereckém kraji (73,82)⁷ až po nejvyšší ve Zlínském kraji (80,47%). Podrobné a úplné hodnoty přináší tabulka 2.

Tabulka 2: Výsledky referenda v jednotlivých krajích

Setříděné podle účasti	účast %	pro %	Setříděné podle hlasů pro vstup	pro %	účast %
Moravskoslezský kraj	49,57	79,08	Liberecký kraj	73,82	56,46
Ústecký kraj	50,02	75,65	Středočeský kraj	75,38	57,72
Karlovarský kraj	51,16	76,54	Ústecký kraj	75,65	50,02
Olomoucký kraj	54,46	77,03	kraj Vysočina	75,99	57,27
CELKEM ČR	55,21	77,33	Pardubický kraj	76,09	57,72
Jihomoravský kraj	55,61	78,31	Jihočeský kraj	76,17	55,65
Jihočeský kraj	55,65	76,17	Královéhradecký kraj	76,20	59,39
Plzeňský kraj	56,03	76,90	Karlovarský kraj	76,54	51,16
Zlínský kraj	56,27	80,47	Plzeňský kraj	76,90	56,03
Liberecký kraj	56,46	73,82	Olomoucký kraj	77,03	54,46
kraj Vysočina	57,27	75,99	CELKEM ČR	77,33	55,21
Středočeský kraj	57,72	75,38	Jihomoravský kraj	78,31	55,61
Pardubický kraj	57,72	76,09	Moravskoslezský kraj	79,08	49,57
Hlavní město Praha	57,80	80,16	Hlavní město Praha	80,16	57,80
Královéhradecký kraj	59,39	76,20	Zlínský kraj	80,47	56,27

Zdroj: www.volby.cz

Pokud se na regionální rozdíly podíváme jennější optikou, tedy skrze okresy, diference se pochopitelně zvětší. Rozptyl volební účasti narůstá cca na dvacet procent, tedy na dvojnásobek oproti srovnání krajskému. Nejnižší účast byla zaznamenána na Karvinsku (44,61 %) a nejvyšší v okrese Praha – západ (64,33 %). Tabulka 3 přináší hodnoty pouze z krajních konců našeho srovnání. Konkrétně okresy s účastí pod 50 % a nad 60 %. Kompletní informace o výsledcích ve všech okresech lze nalézt na volebním serveru Českého statistického úřadu: www.volby.cz Obecněji můžeme říci, že nízká účast se projevila zejména v severozápadních Čechách a na severní Moravě. Vysoká účast byla naopak typická pro Prahu, východní a střední Čechy.

Tabulka 3: Okresy s krajně podprůměrnou a krajně nadprůměrnou účastí

Okresy s účastí pod 50 %	účast %	pro %	Okresy s účastí nad 60 %	účast %	pro %
Karviná	44,61	78,86	Hradec	60,19	78,25
Chomutov	46,25	77,06	Praha 11	60,49	79,05
Most	47,31	77,55	Semily	61,41	73,26
Bruntál	47,80	75,64	Praha – východ	62,39	76,63
Ostrava	47,81	79,99	Praha 6	62,56	81,02
Teplice	48,15	76,37	Praha – západ	64,33	78,46
Sokolov	48,47	76,00			

Zdroj: www.volby.cz

Podobné srovnání krajních případů přináší tabulka 4, avšak z hlediska podpory vstupu do EU. Její rozptyl nebyl v meziokresním srovnání tak velký, jako rozdíly ve volební účasti. Jednalo se o interval cca 11 procent, od okresu Česká Lípa s nejnižší podporou vstupu do EU (71,44 %) až po uherskohradištsko s nejvyšším podílem kladných odpovědí (82,54). I v těch nejneuroseptičtějších okresech však byla podpora vstupu velmi vysoká.

Tabulka 4: Okresy s podprůměrnou a nadprůměrnou podporou vstupu do EU

Okresy s podporou vstupu pod 74%	pro %	účast %	Okresy s podporou vstupu nad 80%	pro %	účast %
Česká Lípa	71,44	51,60	Opava	80,00	54,49
Beroun	71,96	58,98	Praha 7	80,26	56,09
Tachov	72,46	50,03	Plzeň-město	80,34	53,85
Český Krumlov	72,55	54,98	Brno-město	80,71	55,36
Blansko	72,97	58,06	Praha 10	80,77	56,64
Semily	73,26	61,41	Praha 6	81,02	62,56
Děčín	73,32	51,35	Hodonín	81,06	55,40
Chrudim	73,36	57,24	Praha 5	81,14	59,25
Jičín	73,48	58,42	Praha 2	81,20	54,37
Cheb	73,70	51,00	Zlín	81,42	58,00
Kutná Hora	73,86	56,02	Praha 4	82,04	57,26
Kladno	73,96	54,00	Praha 1	82,33	57,12
			Uherské Hradiště	82,54	57,09

Zdroj: www.volby.cz

Regionální rozdíly se však projeví i jiným způsobem, a to v okolnostech, které ovlivňovaly volební účast a samotné rozhodování voličů pro, nebo proti vstupu do EU. Samotné výsledky referenda nám na rozdíl od sociologických výzkumů přinášejí mnohem méně proměnných, které mohou vysvětlit voličské hlasování. Zato se však jedná o nejpřesnější měření, které si lze představit. V zásadě můžeme použít tři typy proměnných, které mohou částečně vysvětlit rozhodování voličů v referendu: 1) volební účast, 2) velikost obce, 3) regionální příslušnost. Třetí proměnná však může dostat mnoho podob. Regiony, které můžeme sledovat, nemusí souviset pouze s územně samosprávným či správním členěním. Případné změny volebního chování lze sledovat i pomocí jiných regionů, majících nějaké přirozené opodstatnění: např. Čechy x Morava, pohraničí x vnitrozemí apod.

V zásadě tak můžeme sledovat vzájemný vztah čtyř faktorů: 1) hlasování ANO v referendu, 2) účast v referendu, 3) velikost obce, 4) příslušnost k určitému regionu. Tyto čtyři proměnné byly vzájemně analyzovány a byly mezi nimi hledány korelační vztahy, tedy vztahy vzájemné souvislosti. První tři proměnné měly kardinální charakter; to znamená, že se jednalo o spojitě proměnné s konkrétními hodnotami. Do analýzy pochopitelně nemohli vstoupit samotní voliči, ale jako jednotlivé případy nám posloužily výsledky za jednotlivé obce. Datový soubor tak čítal 6247 případů, tedy obcí, ve kterých se volilo. Souhrnný přehled výsledků analýzy přináší tabulka 5. Vztahy mezi dvojicemi prvních tří proměnných (hlasování ANO v referendu, účast v referendu a velikost obce) jsou zachyceny v prvních třech sloupcích tabulky. Čtvrtá proměnná –

regionální rozdíly je vůči nim vyjádřena v řádcích. Každý řádek je vlastně výsledkem analýz na selektovaném vzorku případů, spadajících do daného regionu. Počty případů, které vstupovaly do analýz, jsou pak zaznamenány v posledním sloupci tabulky. O vztazích souvislosti nás v tabulce 5 informují korelační koeficienty.⁸

Tabulka 5: Vzájemný vztah velikosti obce, volební účasti a podpory vstupu do EU v regionální perspektivě

	účast v ref. x velikost obce	pro EU x velikost obce	pro EU x účast v ref.	počet obcí (N)
celá ČR	-0,003	0,041**	-0,012	6 247
Čechy	-0,002	0,035*	-0,011	4 232
Morava	-0,079**	0,060**	0,039	2 015
Praha	—	—	—	1
Středočeský kraj	-0,166**	0,086**	0,010	1 144
Jihočeský kraj	-0,010	0,050	-0,038	623
Plzeňský kraj	-0,074	0,063	0,135**	501
Karlovarský kraj	-0,109	0,114	0,207*	132
Ústecký kraj	-0,206**	0,155**	0,032	354
Liberecký kraj	-0,123	0,131	0,292**	216
Královéhradecký kraj	-0,079	0,081	0,131**	448
Pardubický kraj	-0,082	0,082	0,193**	452
kraj Vysočina	-0,126**	0,049	-0,069	729
Jihomoravský kraj	-0,039	0,049	0,105**	647
Olomoucký kraj	-0,086	0,094	0,038	394
Zlínský kraj	-0,074	0,086	-0,047	304
Moravskoslezský kraj	-0,109	0,095	0,259**	302
Příhraniční okresy	-0,142**	0,096**	0,116**	2 297
Rakouské příhraničí	-0,086	0,058	0,150**	475
Německé příhraničí	-0,164**	0,109**	0,169**	608
Polské příhraničí	-0,165**	0,115**	0,098**	909
Slovenské příhraničí	-0,078	0,060	-0,017	305
Vnitrozemí	-0,002	0,036*	-0,015	3 950

* Korelace je významná na hladině spolehlivosti 0,05

** Korelace je významná na hladině spolehlivosti 0,01

Jednotlivými případy, které vstupovaly do analýzy, byly obce.

Klíčovým zjištěním je, že vztahy mezi zmíněnými proměnnými jsou poměrně silně regionálně podmíněny. Vztahy, které neplatí v rámci celé země, jsou v některých regionech velmi silné a navíc v některých případech i odlišné.

První otázkou, kterou si můžeme položit, je, zda velikost obce ovlivnila volební účast. Tedy zjednodušeně, zda v menších obcích přišel k volbám větší podíl voličů než ve městech, nebo tomu bylo naopak, nebo zda žádné takové pravidlo neexistuje. Pokud bychom se na tento problém podívali z perspektivy celé České republiky, žádný takový vztah bychom nenašli. Půjdeme-li ale hlouběji, tak již při srovnání Čech a Moravy rozdíly nalezneme.

Zatímco v Čechách se nic nemění, na Moravě slabý, zato však statisticky významný vztah nalezneme. Na Moravě tedy mírně, ale spolehlivě stoupala volební účast se zmenšující se velikostí obcí. Tím to však nekončí. Statisticky významný vztah mezi velikostí obce a účastí v referendu byl nalezen pouze ve třech ze čtrnácti krajů. Vůbec nejsilnější byl v Ústeckém kraji, následoval Středočeský kraj a nakonec Vysočina (za pozornost stojí, že ani jeden nebyl čistě Moravský, byť na Moravě jako celku takový vztah, byť velmi slabý, nalezen byl). Ve všech třech krajích se jednalo o stejnou zápornou korelaci, jako v případě celé Moravy, tedy že účast klesá s rostoucí velikostí obcí. Ještě zajímavější však je, že stejný vztah nalezneme v okresech hraničících s Německem a Polskem. Naopak jej nenajdeme ve vnitrozemí a v příhraničí se Slovenskem a Rakouskem. Tam velikost obce nikterak nesouvisela s mírou účasti v referendu.

Velikost obcí místy ovlivňovala i samotné rozhodnutí pro, nebo proti vstupu do EU. V celostátní, stejně tak i v české a moravské perspektivě sice byly nalezeny statisticky významné, ale velmi slabé vztahy. Naznačovaly, že podpora EU roste s velikostí obce, tedy velmi zjednodušeně, že města podporují vstup více, než vesnice. Silnější vztah se však projevil pouze v Ústeckém kraji. Tam byla celkově podpora vstupu do EU výrazně podprůměrná. Malé obce pak hlasovaly výrazně odlišně, než větší města tohoto regionu. Podobně tomu bylo v pohraničí s Německem (část právě náleží okresům Ústeckého kraje) a Polskem, kde se opět malé obce projeví více „euroskepticky“ než větší města. Slabší známky takového vztahu nalezneme i ve středních Čechách.

Na řadě míst souvisel výsledek referenda se samotnou účastí v něm. Souvislosti tohoto typu sice nenalezneme na celostátní úrovni, ale v jednotlivých krajích již ano. Se zvyšující se účastí stoupala podpora vstupu do EU nejvíce v Libereckém a Moravskoslezském kraji. Slabší, ale stále významná byla v Pardubickém, Plzeňském, Královéhradeckém a Jihomoravském kraji. Statisticky méně významný vztah byl ještě nalezen na Karlovarsku. Významně se tento vztah projevil v celém pohraničí, vyjma slovenského. Ve všech těchto vyjmenovaných regionech obce s vyšší volební účastí podpořily vstup do EU větším procentem, než obce, kde byla účast nízká. Z toho by se dalo vyvodit, že v těchto regionech přišli disciplinovaně volit zejména odpůrci vstupu. Příznivci vstupu pak svou proměnlivou účastí rozhodovali o konečné podobě výsledku.

Pro vysvětlení byť jen základních modelů voličského chování v referendu však velikost obce a volební účast absolutně nedostačují. Sociologické výzkumy naznačovaly, že mnohem důležitějšími vysvětlujícími proměnnými budou vzdělání, sociální statut, věk a zejména identifikování se s politickými stranami. Právě poslední ze jmenovaných faktorů je možné do jisté míry ověřit. Rok před referendem se konaly volby do Poslanecké sněmovny. Výsledky těchto voleb lze celkem snadno konfrontovat s výsledky referenda a to opět hledáním vztahů vzájemných souvislostí, tedy korelací. Propojením dvou volebních databází vznikl jeden datový soubor, který obsahoval jak přesná data o hlasování v referendu 2003, tak výsledky voleb do Poslanecké sněmovny 2002. Jednotlivými případy, které vstupovaly do analýzy, byly výsledky za jednotlivé okresy. Není to sice tak přesné, jako předchozí analýza provedená na základě výsledků z jednotlivých obcí, ale technicky se jednalo o jediné schůdné řešení. Výsledky naměřených korelačních vztahů přináší tabulka 6. Podpora vstupu do EU v referendu (ve sloupcích) je konfrontována s hlasy pro čtyři parlamentní strany ČSSD, ODS, KSČM a Koalici ve

volbách 2002 (v řádcích). V průběhu analýzy se ukázalo jako mimořádně důležité zkoumat nejen Českou republiku jako celek, ale také ČR bez hlavního města Prahy. Proto tabulka 5 obsahuje dva sloupce. První přináší korelační koeficienty vztahů mezi hlasy pro vstup do EU v referendu (2003) a hlasy pro jednotlivé parlamentní strany ve volbách (2002) v rámci celé České republiky. Druhý sloupec přináší informace o stejných vztazích v rámci České republiky vyjma Prahy.

Tabulka 6: Vztah mezi hlasy pro vstup do EU v referendu 2003 a hlasy pro parlamentní strany ve volbách do PS PČR 2002

Volby do PS PČR 2002:	celá ČR (N = 91)	ČR bez Prahy (N = 76)
	podpora vstupu do EU	podpora vstupu do EU
hlasy pro ČSSD 2002	-0,216*	0,151
hlasy pro ODS 2002	0,354**	-0,092
hlasy pro KSČM 2002	-0,597**	-0,343**
hlasy pro Koalici 2002	0,595**	0,418**

* Korelace je významná na hladině spolehlivosti 0,05

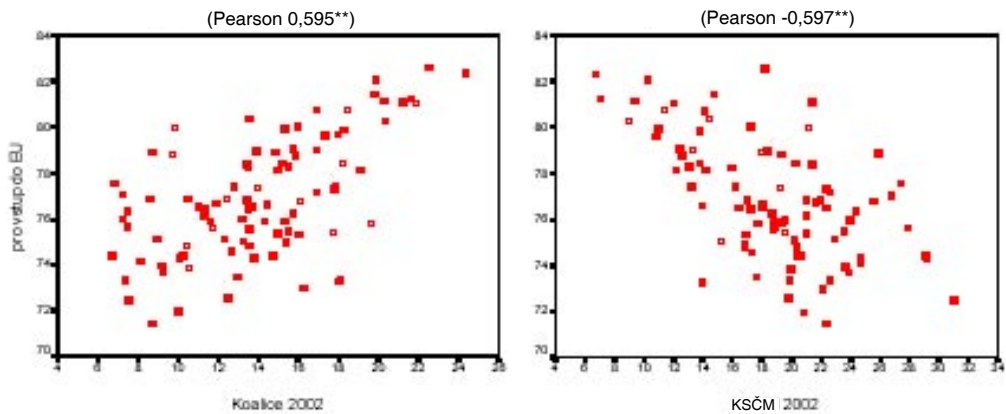
** Korelace je významná na hladině spolehlivosti 0,01

Jednotlivými případy, které vstupovaly do analýzy, byly okresy.

Naměřené korelační vztahy jsou mimořádně silné. Extrémně vysoké hodnoty Pearsonova koeficientu blíží se 0,6 jsou pro společenskovední analýzy velmi netypické a svědčí o mimořádně silných korelačních vztazích. Výsledky celorepublikové analýzy ukazují, že hlasování o vstupu do EU velmi výrazně souviselo s rok starými výsledky voleb do Poslanecké sněmovny. Mimořádně silná kladná korelace byla zaznamenána mezi hlasováním v referendu a volebním ziskem Koalice a stejně tak mimořádně silná byla naměřena záporná korelace mezi hlasováním v referendu a volebním ziskem KSČM. To znamená, že v okresech s vysokou podporou Koalice byla taktéž vysoká podpora vstupu do EU a naopak. V případě KSČM její vysoký zisk ve volbách znamenal slabou podporu vstupu do EU a její slabý zisk pochopitelně vysokou podporu vstupu. Oba vztahy velmi jasně demonstrují grafy 1 a 2. Graf 1 zobrazuje téměř přímou úměrnost mezi hlasy odevzdanými v jednotlivých okresech pro koalici ve volbách 2002 a podporou vstupu do EU o rok později. Jednotlivé body grafu představují jednotlivé okresy České republiky. Tendence k lineárnímu uspořádání z levého dolního do pravého horního rohu grafu je důkazem zmíněného vztahu přímé úměrnosti. Naprosto opačný, ale stejně silný vztah demonstruje graf 2. Tendence k lineárnímu uspořádání z levého horního do pravého dolního rohu svědčí o zmíněném trendu k nepřímé úměrnosti mezi podporou vstupu do EU referendu a hlasy pro KSČM ve volbách 2002.

Slabší, ale stále velmi významná korelace byla zaznamenána mezi ziskem ODS a podporou vstupu do EU (graf 3). Méně významná a pro někoho možná i překvapivá je záporná korelace mezi hlasy pro ČSSD a podporou EU. Tedy skutečnost, že v okresech s rostoucí podporou ČSSD klesala podpora vstupu do EU a naopak.

Grafy 1 a 2: Vztah mezi podporou vstupu do EU a hlasy pro Koalici a KSČM ve volbách 2002

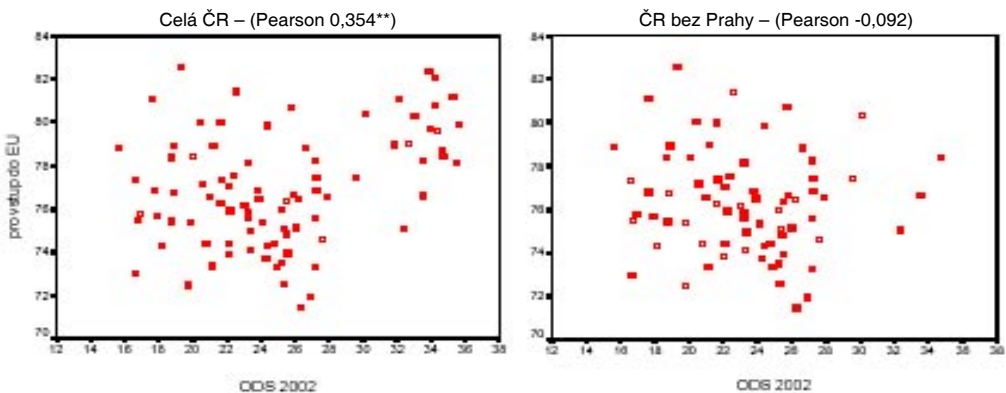
N = 91 Jednotlivými případy, které vstupovaly do analýzy, byly okresy.

** Korelace je významná na hladině spolehlivosti 0,01

Hodnoty na osách jsou v procentech platných hlasů

Podíváme-li se na graf 3, který znázorňuje souvislost mezi podporou vstupu do EU a volbou ODS v roce 2002, můžeme vidět, že kladná korelace je více méně způsobena dvěma shluky situací. Velký shluk ležící vlevo až vlevo dole, a malý vpravo nahoře. Jak se ukázalo, jedná se o situaci v celé ČR na jedné straně a situaci v Praze na straně druhé (jedná se o patnáct pražských obvodů, které jsou ekvivalentní okresům). Praha je z hlediska volební podpory ODS zcela výjimečná. ODS je zde velmi silná. Zároveň měla Praha nadprůměrnou podporu vstupu do EU. Pokud však Prahu z naší analýzy vyloučíme, veškerá korelace mezi podporou vstupu do EU a hlasy pro ODS se vytratí (viz tabulka 6). To dokladuje graf 4, kde je možné pozorovat absenci menšího shluku situací, které byly přítomny v grafu 3 vpravo nahoře (tj. Praha 1 až 15).

Grafy 3 a 4: Vztah mezi podporou vstupu do EU a hlasy pro ODS ve volbách 2002

N = 91 (vlevo), N = 76 (vpravo). Jednotlivými případy, které vstupovaly do analýzy, byly okresy.

** Korelace je významná na hladině spolehlivosti 0,01

Hodnoty na osách jsou v procentech platných hlasů

Shrneme-li pozorování vztahu mezi hlasy pro ODS a hlasováním v referendu, můžeme říci, že v rámci celé republiky byl zjištěn statisticky významný vztah, který říká, že se stoupající podporou ODS stoupala i podpora vstupu do EU. Tento vztah byl však podstatně slabší než stejný vztah mezi hlasováním v referendu a hlasy pro Koalici. Stejně tak byl mnohem slabší než záporná souvislost mezi hlasováním v referendu a podporou KSČM ve volbách. Znamená to tedy, že se průzkumy mýlily, když přinesly závěry o tom, že to byli právě voliči ODS, kteří v referendu nejvíce podpořili vstup ČR do EU? Nikoli nutně. Průzkumy se mýlit nemusely. Zároveň však máme k dispozici závěry této analýzy uskutečněné pomocí nezpochybnitelných dat, kterými jsou volební výsledky a výsledky referenda. Jak si to tedy vysvětlit?

Tato analýza má určité limity. Jako jednotlivé pozorované případy do ní vstupují jednotlivé okresy, tedy dost velké územní jednotky. Pozorovat tedy můžeme rozdíly mezi jednotlivými okresy, ale nikoli co se děje uvnitř. Zároveň oba (spojené) datové soubory nepocházejí ze stejné doby. Volby do PS PČR se konaly o rok dříve, než referendum o EU. Od tohoto bodu je možné odvodit určité vysvětlení. Během onoho roku došlo k zásadnímu posunu voličských preferencí. ODS výrazně posílila, podobně KSČM. Koaliční strany naopak ztratily (zejména US-DeU) a dramaticky se propadla podpora největší vládní strany ČSSD. Co tento posun znamená? Lze si ho vysvětlit tak, že to byli zejména ti voliči, které ODS „přetáhla“ za poslední rok ostatním stranám (nejspíše zejména US-DeU a částečně ČSSD), kteří více než původní pevné jádro voličů ODS podpořili vstup do EU.

Podobné srovnání výsledků referenda a voleb do Poslanecké sněmovny publikoval na sklonku roku 2003 Pavel Šaradín (Šaradín 2003). Jinou metodou dochází k často podobným závěrům, avšak určité rozdíly čtenář nalezne a jistě stojí za porovnání.

3. Výsledky českého referenda v mezinárodním srovnání

Poslední vlna rozšíření EU s sebou přinesla i historicky nejvyšší počet referend o přistoupení konaných v jednom roce. Tato referenda z roku 2003 mají mnoho společného a v mnohém se liší od referend předchozích.

Referendum o přistoupení se jako první z této poslední vlny konalo na Maltě, následovalo Slovinsko (společně s referendem o vstupu do NATO), Maďarsko, Litva, Slovensko, Polsko, Česká republika, Estonsko a jako poslední se uskutečnilo v Lotyšsku. Nekonalo se pouze na Kypru. Můžeme pozorovat naprosto zjevný rozdíl mezi výsledky poslední vlny referend konaných v roce 2003 a všemi ostatními, které se konaly dříve (1972–2001). Ještě lépe se však dá tento rozdíl specifikovat jako rozdíl mezi referendy o přistoupení konanými v postkomunistických zemích a (obecně) v západoevropských zemích. Proto není od věci zařadit loňské referendum konané na Maltě mezi hlasování konaná dříve v západní Evropě. Takové srovnání nám představuje tabulka 7.

Tabulka 7: Dosavadní referenda o přistoupení

Datum referenda	Země	Volební účast %	ANO %	NE %
10. 5. 1972	Irsko	70,9	83,1	16,9
24. – 25. 9. 1972	Norsko	79	46,5	53,5
2. 10. 1972	Dánsko	90,1	63,3	36,7
5. 6. 1975	Velká Británie *	64,5	67,2	32,8
12. 6. 1994	Rakousko	82	66,6	33,3
18. 9. 1994	Švédsko	83	52,3	47,7
16. 10. 1994	Finsko	70,8	56,9	43,1
28. 11. 1994	Norsko	88	47,8	52,2
4. 5. 2001	Švýcarsko **	?	23,2	76,8
8. 3. 2003	Malta	91	53,6	46,4
	průměr	72,8	49,4	43,9
23. 3. 2003	Slovinsko	60,3	89,6	10,4
12. 4. 2003	Maďarsko	45,6	83,8	16,2
10. – 11. 5. 2003	Litva	63,3	91,1	8,9
16. – 17. 5. 2003	Slovensko	52,15	92,5	6,2
7. – 8. 6. 2003	Polsko	58,85	77,4	22,6
13. – 14. 6. 2003	Česká republika	55,21	77,3	22,7
14. 9. 2003	Estonsko	64,02	66,8	33,2
20. 9. 2003	Lotyšsko	72,53	67	32,3
	průměr	59,0	80,7	19,1

* Referendum se konalo až po vstupu a mělo rozhodnout o setrvání či vystoupení.

** Poslední z referend, které na popud opozice mělo obnovit vyjednávání o přistoupení k EU.

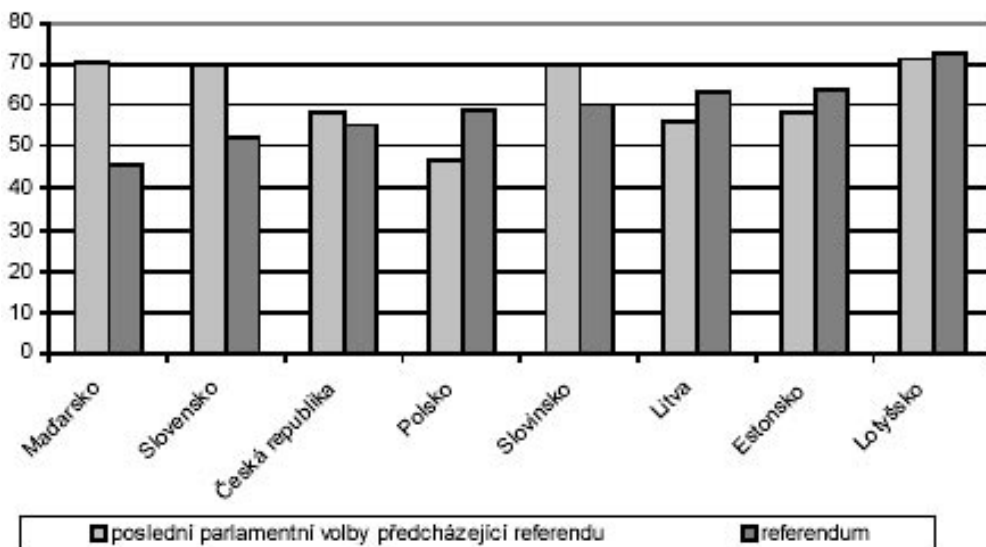
Zdroje: Hug, 2003: 23–46, www.euroskop.cz

Rozdíl je zcela jasně patrný, porovnáme-li si řádky s průměrnými hodnotami účasti a podpory vstupu u „západních“ zemí bez komunistické minulosti, které vstupovaly do evropských struktur dříve, a postkomunistických zemí, které hlasovaly o vstupu v roce 2003. Pro první skupinu byl typický relativně vysoký zájem občanů o hlasování, tedy vysoká účast. Naopak podpora vstupu zdaleka nebyla jednoznačná, často jen velmi těsná a v některých případech nebyl vstup schválen. Druhá skupina referend, konaných v postkomunistických zemích, je charakteristická slabší volební účastí, která se dokonce v Maďarsku propadla až pod padesátiprocentní hranici. Naopak podpora vstupu je ve srovnání se západní Evropou nápadně vyšší. Ty země, které měly jako podmínku platnosti referenda alespoň poloviční volební účast (Litva, Slovensko), tak měly velké obavy o výsledek, přestože podpora ve společnosti byla vysoká.

Přesto i mezi postkomunistickými zeměmi nalezneme jisté rozdíly. Vyšší zájem o účast v referendu bylo možné pozorovat v Pobaltí, nejvíce pak v Lotyšsku (72,5%). Slabší účast byla naopak typická pro střední Evropu, kde nejméně voličů přišlo k urnám v Maďarsku (45,6%) a na Slovensku (52,2%). Česká republika zaznamenala třetí nejnižší účast, samotné procento zúčastněných voličů bylo cca 4% pod průměrem. Zajímavé je srovnání účasti v referendu a v předchozích parlamentních volbách, které přináší graf 5. Nápadný propad je patrný zejména v Maďarsku a na Slovensku, kde referendum vzbudilo podstatně menší zájem než předchozí parlamentní volby. V menší míře jsme slabší participaci mohli zaznamenat i ve Slovinsku. Naopak Polsko, s tradičně nízkou volební účastí, zaznamenalo podstatně vyšší zájem o referendum

a dostalo se tak na průměrnou hodnotu účasti ve všech osmi zkoumaných zemích. Nejmenší rozdíly mezi účastí v referendu a v posledních parlamentních volbách jsme zaznamenali v Estonsku a České republice. Bylo by však mylné se domnívat, že k volbám i referendu přišli „stejní“ voliči.⁹ Exitpollový výzkum SC&C konaný během referenda totiž mimo jiné dokázal, že skupina voličů, která přišla k referendu, byla v určitých znacích velmi odlišná od těch, kteří chodí k parlamentním volbám. Referendum o vstupu do EU oslovilo část jindy pasivních občanů a naopak některé pravidelné účastníky voleb nepřilákalo. Díky tomu se také nezdařila volební prognóza SC&C postavená na výzkumu účastníků referenda. Její výsledky byly naprosto nereálné.

Grafy 5: Porovnání voličské účasti v referendu a předchozích parlamentních volbách

Zdroje: www.euroskop.cz; <http://www.electionworld.org/>

Z hlediska podpory vstupu do EU byla Česká republika přibližně uprostřed. Mimořádnou podporu měl vstup do EU na Slovensku (92,5%), Litvě (91,1%) a ve Slovinsku (89,6%). Naopak nejvíce euroskeptiků bylo s výjimkou Litvy v Pobaltí – Estonsko 33,2% a Lotyšsko 32,3% hlasů proti vstupu. Ve srovnání s předchozími referendy v západní Evropě se však stále jedná o relativně velmi nízké hodnoty.

4. Průzkumy veřejného mínění před referendem

Podobně jako před parlamentními volbami, tak i před referendem, se agentury specializující se na průzkumy veřejného mínění snažily přinést předpovědi, jak by referendem mělo dopadnout. Na jednu stranu se mohlo jednat o mnohem jednodušší úkol, jelikož v referendu jsou na rozdíl od voleb na výběr pouze dvě možnosti. Případné odchylky by tak měly být podstatně menší. Na druhou stranu se jednalo o naprosto první předreferendové průzkumy a chyběla zde

jakákoli zkušenost. Nikoli snad s výzkumem jako takovým, ale zejména s voličským chováním v referendu, které bylo do značné míry nepředvídatelné. Absentovala zkušenost takového typu, která by mohla odhalit rozdíly mezi tím, co lidé v průzkumech deklarují a jak nakonec skutečně hlasují.

Pravidelně se opakující průzkumy přinášely jako obvykle tři agentury: CVVM – agentura spadající pod Sociologický ústav AV ČR a dvě privátní komerční agentury – STEM a TNS Factum. Všechny tři se shodovaly na vysoké míře podpory vstupu do EU mezi českou veřejností. Ta nebyla příliš proměnlivá ani v čase. Bylo možné pozorovat pouze mírný kontinuálně vzestupný trend ve prospěch vstupu do EU. Tabulka 8 představuje postoje české veřejnosti ke vstupu do EU za poslední půlrok před referendem. Data pocházejí z výzkumů CVVM, které jako jediné poskytovalo úplné tiskové zprávy zdarma. Tato data však zahrnují i tu část veřejnosti, která se nechtěla zúčastnit referenda, nebo ještě nebyla rozhodnuta. Proto se liší od hodnot v grafu 7 (viz níže), který srovnává pouze preference těch občanů, kteří deklarovali, že se referenda zúčastní.

Tabulka 8: Vývoj postoje české veřejnosti ke vstupu do EU za poslední půlrok před referendem podle CVVM (v%)

	11/2002	1/2003	2/2003	3/2003	4/2003	5/2003
Pro vstup	51	55	59	59	58	63
Proti vstupu	30	26	23	22	24	22
Neví	19	19	18	19	18	15
Celkem	100	100	100	100	100	100

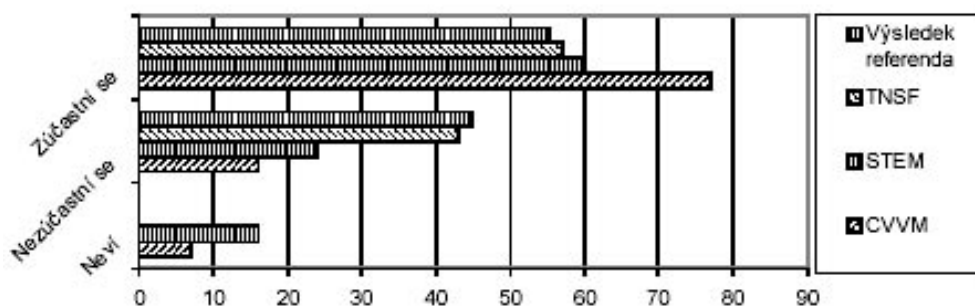
Na otázku odpovídali pouze respondenti mající volební právo včetně těch, kteří se nechtěli zúčastnit referenda, nebo ještě nebyli rozhodnuti.

Zdroj: Občané o své účasti a hlasování v referendu o vstupu ČR do EU. Tisková zpráva CVVM z 9. 6. 2004.

Tento typ dat však nevypovídá nic o předpokládaném hlasování v referendu. Předpověď výsledků referenda by měla být postavena pouze na odpovědích respondentů deklarujících vůli dostavit se k referendu. Proto je nejprve nutné dostatečně přesně změřit právě tuto veličinu. Účast v referendu byla snad největším otazníkem. Prakticky nikdo nepochyboval o výsledku, ale zodpovědně odhadnout účast si troufnul málokdo. Chyběla jakákoli zkušenost, jelikož šlo o vůbec první referendum u nás. Snad právě proto se odhady jednotlivých agentur tolik lišily. Srovnání posledních průzkumů konaných před referendem se skutečnou účastí přináší graf 6. Zatímco si agentura TNS Factum jako jediná troufla zveřejnit prognózu volební účasti, zbylé dvě agentury se omezily na průzkum, který zahrnoval i kategorii „nevím“. Proto je jejich výsledek složitější srovnávat se skutečnou účastí. Přesto je však zcela nápadné, že CVVM tento úkol nezvládlo. Nadhodnotilo volební účast o 22 procentních bodů! To znamená, že namísto skutečných 55 % jejich průzkum předpokládal účast 77 %. Tato hodnota se skládala ze dvou skupin: 42 % veřejnosti deklarovalo účast „rozhodně“, zatímco 35 % jenom „spíše“. CVVM pravděpodobně jako jediné zveřejnilo skutečně naměřené hodnoty. Zbylé dvě agentury v tisku avizovaly, že jimi naměřená účast je vyšší, ale hodnoty, které zveřejňují, jsou upravené prognózy, které předpokládají účast nižší. To se ukázalo jako prozíravé a správné. Oba odhady

privátních agentur se podstatně více přiblížily ke skutečné hodnotě účasti. STEM odhadoval 60%, přičemž ale stále ponechával skupinu nerozhodnutých, která činila celých 16%. Ta mohla účast jediné zvýšit, čímž by se odhad STEM ještě více vzdálil realitě. Za mimořádně přesný můžeme považovat odhad TNS Factum 57%, který se odchýlil od reality o necelé dva procentní body, což je plně v rámci statistické chyby. Navíc TNSF jako jediná zcela vyloučila kategorii „nevím“, čímž svou prognózu učinila nejlépe komparabilní se skutečnou účastí v referendu.

Graf 6: Předpokládaná účast podle posledních průzkumů před referendem (v%)

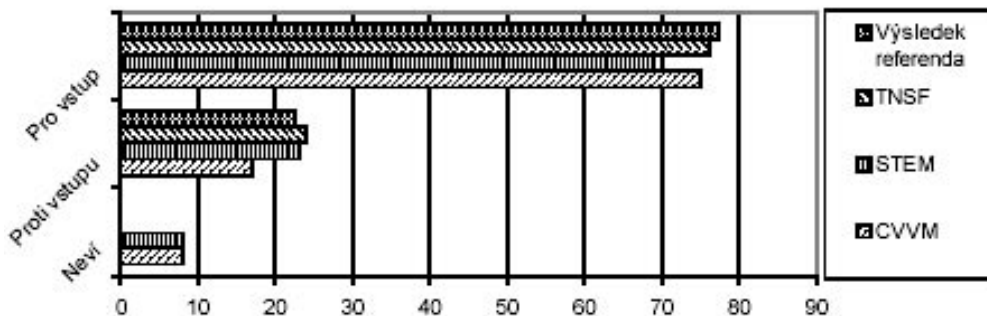
	Zúčastní se	Nezúčastní se	Neví	Celkem
Výsledek referenda	55,21	44,79	–	100
TNSF	57	43	–	100
STEM	60	24	16	100
CVVM	77	16	7	100

Zdroje: www.volby.cz, Tisková zpráva CVVM z 9. 6. 2003, Lidové noviny, Hospodářské noviny a Právo

Správný odhad volební účasti může být do jisté míry klíčový pro přesnou predikci samotného výsledku hlasování. Všechny tři agentury zveřejnily svá data mapující pravděpodobné hlasování voličů, kteří se rozhodli zúčastnit voleb. TNS Factum však opět jako jediná přinesla čistou prognózu, bez kategorie „nevím“. Její výsledek byl opět mimořádně přesný, lišil se o necelých 1,5 procentního bodu, což je opět plně v intervalu statistické chyby. Výsledek CVVM dopadl v porovnání s odhadem účasti také relativně dobře. 75% „pro vstup“ byla stále velmi slušná předpověď, avšak nelze opomenout skupinu 8% nerozhodnutých voličů, kteří by toto číslo mohli navýšit. V tom úplně nejhorším případě by se jednalo o chybu pěti procentních bodů, mnohem pravděpodobněji menší. STEM odhadl podporu vstupu na 69% přičemž také ponechal 8% voličů v kategorii nerozhodnutých. Pokud by se všichni tito voliči rozhodli volit pro, byl by to mimořádně přesný výsledek. To však lze jen těžko předpokládat a o tom, jak by se nerozhodnutí nakonec odhodlali hlasovat, lze jen spekulovat. Výsledek STEM byl pravděpodobně nejméně přesný, i když podobně jako výzkum CVVM byl s realitou hůře srovnatelný. Oba sice stanovily stejný podíl nerozhodnutých, ale významněji se lišily v pohledu na hlasování těch, kteří již měli jasno. Říci s jistotou, která z těchto dvou agentur na tom byla hůře, je nemožné. Celkově lze shrnout, že žádný ze tří výzkumů nelze označit za chybný. Avšak jeden

z nich byl zcela jistě mimořádně přesný. Tím byl výzkum TNS Factum. Přesné hodnoty jednotlivých výzkumů přináší poslední graf 7.

Graf 7: Předpokládané hlasování voličů podle posledních průzkumů před referendem (v %)

	Pro vstup	Proti vstupu	Neví	Celkem
Výsledek referenda	77,33	22,67		100
TNSF	76	24		100
STEM	69	23	8	100
CVVM	75	17	8	100

Zdroje: www.volby.cz, Tisková zpráva CVVM z 9. 6. 2003, Monitoring tisku: Lidové noviny, Hospodářské noviny a Právo

5. Shrnutí

Referendum o přistoupení České republiky k Evropské unii bylo vůbec prvním všelidovým hlasováním u nás. Přestože československá legislativa umožňovala použití institutu všelidového hlasování již v době první republiky, nebylo nikdy realizováno. Referendum se dokonce nekonalo ani v roce 1992, kdy se rozhodovalo o rozdělení federace.

Referendum o vstupu do EU bylo prvním, na jehož zákonné úpravě se soudobá česká politická reprezentace byla schopna shodnout. Jeho výsledky sice nebyly velkým překvapením. Jednoznačný souhlas většiny veřejnosti se vstupem do EU se očekával. Nebylo však zcela snadné předem odhadnout účast. Ta se stala pro některé agentury zkoumající veřejné mínění příliš tvrdým oříškem. Nejúspěšnější TNS Factum se podařilo velmi přesně odhadnout jak účast v referendu, tak podíl hlasů pro a proti vstupu do EU. S výjimkou velmi nepřesného odhadu volební účasti u CVVM se však v ostatních případech jednalo o celkem uspokojivé predikce. První české referendum mimo svého prvotního poslání poskytlo také první zkušenost sociologům a politologům zkoumajícím veřejné mínění, která bude mimořádně důležitá pro budoucí prognózy a analýzy případných dalších referend.

Samotné výsledky českého referenda příliš nevybočovaly z průměru v nově přistupujících postkomunistických zemích. Jak účast, tak hlasy „pro vstup“ byly jen mírně pod průměrem. Naopak je možné pozorovat zásadní rozdíl mezi výsledky ve středo- a východoevropských

nově přístupujících zemích a výsledky referend konaných dříve v západní Evropě. Tam byla často vyšší volební účast a zároveň mnohem těsnější výsledek, někdy dokonce i negativní. V postkomunistických zemích převažovala nízká účast a jednoznačná podpora vstupu.

V České republice bylo možné zaznamenat významné geografické rozdíly zejména ve volební účasti a nezanedbatelné geografické rozdíly v samotných výsledcích referenda. V analýze se ukázaly mimořádně silné souvislosti mezi hlasováním v referendu a volbou konkrétních politických stran ve sněmovních volbách 2002. Vůbec nejvýznamnější korelace se týkaly Koalice a KSČM. V regionech s vysokým ziskem koalice v roce 2002 byla i vysoká podpora vstupu do EU o rok později. Naopak regiony se silnou pozicí KSČM vstup do EU podpořily relativně nejméně.

Poznámky:

1. Záměrně opomím institut místního referenda, které se u nás již v celku hojně používá. Jedná se o oblast místní samosprávy a nikoli výkonu státní moci. Nejprve bylo upraveno zákonem 298/1992 Sb. a poté nově zákonem 22/2004 Sb.
2. Zákon č. 121/1920 Sb. ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky, § 46:
 - (1) Zamítlo-li Národní shromáždění vládní návrh zákona, může se vláda usnéstí, aby hlasováním lidu bylo rozhodnuto, má-li se zamítnutý vládní návrh státi zákonem. Usnesení vlády musí býti jednomyslné.
 - (2) Hlasovací právo má každý, kdo jest oprávněn voliti do poslanecké sněmovny.
 - (3) Podrobnosti upravuje zákon.
 - (4) Hlasování lidu není přípustné o vládních návrzích zákonů, jimiž má býti měněna nebo doplněna ústavní listina a její součásti (čl. I. uvoz. zák.).
3. Ústavní zákon č. 327/1991 Sb. Čl. 1:
 - (1) V referendu mohou být předloženy občanům České a Slovenské Federativní Republiky k rozhodnutí základní otázky formy státoprávního uspořádání České a Slovenské Federativní Republiky.
 - (2) O návrhu na vystoupení České republiky nebo Slovenské republiky z České a Slovenské Federativní Republiky lze rozhodnout jen referendem.
4. Ústavní zákon č. 327/1991 Sb. Čl. 6, odst. 3:
 - (3) Ústavní zákon Federálního shromáždění upraví přechod majetku z vlastnictví České a Slovenské Federativní Republiky na Českou republiku a Slovenskou republiku. Stejně tak upraví státní finanční aktiva a pasiva České a Slovenské Federativní Republiky, měnové rezervy, hmotné federální rezervy a majetek České a Slovenské Federativní Republiky nacházející se mimo její území.
5. Viz úvodní ustanovení ústavního zákona č. 542/1992 Sb.: „Federální shromáždění České a Slovenské Federativní Republiky respektující usnesení České národní rady a Národní rady Slovenské republiky usneslo se na tomto ústavním zákoně“
6. Vyšší podíl neplatných hlasů v těchto spojených volbách je dán více faktory. Voliči, kteří chtěli volit pouze v jedněch ze dvou konaných voleb, často obdrželi od volební komise obálky pro oboje volby a pak jednu z nich vhažovali do urny prázdnou. V horších případech je k hlasování v obou volbách nutily přímo volební komise nepravdivým tvrzením, že nelze volit pouze v jedněch ze dvou konaných voleb. V úplně nejhorších případech komise samotné zcela protiprávně vhažovaly do urn prázdné obálky za voliče, kteří je odmítli převzít. Tím de facto navyšovaly nejen procento neplatných hlasů, ale i volební účast!
Vedle toho však vhození prázdné obálky přímo voličem může být jeho gestem vyjadřujícím nespokojenost s nabídkou kandidátů anebo přímo nespokojenost s volenou institucí jako takovou.

- A konečně, dva typy lístků a dvě úřední obálky mohou častěji způsobit omyl, například záměnu a podobně.
7. Přívlastek „překvapivě“ nejnižší podpora vstupu do EU není náhodný. Liberecký kraj byl v posledních volbách do Poslanecké sněmovny (2002) jediným krajem vyjma Prahy, kde zvítězila ODS. Všude jinde se vítězem stala ČSSD. Voliči ODS byli často identifikováni sociologickými výzkumy jako jedni z největších příznivců přistoupení k EU. Je proto až zarážející, že právě tento kraj vykázal nejnižší podporu vstupu. Určité možné vysvětlení předkládá závěr této kapitoly.
 8. Čtenáře neobeznámené se základními statistickými metodami mohou odkázat na velmi kvalitní ale zároveň i pro laiky mimořádně srozumitelnou knihu – Disman, Miroslav. 2000. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum.
 9. Na tomto místě bych si dovilil polemizovat s tezí Pavla Šaradína, který říká: „K oběma hlasováním se dostavil přibližně týž počet občanů. V červnu 2002 jich přišlo 58%, o rok později k referendu 55,2%. Z tohoto důvodu lze vznést hypotézu, že k referendu přišli zejména ti aktivnější občané, kteří se zúčastnili i loňských voleb.“ (Šaradín, 2003).

Literatura a prameny:

- Albi, Anneli. 2002. *Referendum in Eastern Europe*. EUI Working Papers. San Domenico: EUI.
- Disman, Miroslav. 2000. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum.
- Elections around the world. <http://www.electionworld.org/>
- Euroskop – oficiální internetový server Ministerstva zahraničních věcí ČR informující o členství ČR v EU. www.euroskop.cz
- Gallagher, Michael a Uleri, Pier. V. 1996. *The Referendum Experience in Europe*. New York: St. Martin's Press.
- Gillis, Mark. 2001. „Czech Republic“. In: *Direct democracy: The Easter and Central European Experience*. Eds. A. Auer a M. Bützer. Ashgate: Aldershot.
- Hug, Simon. 2003. *Voices of Europe*. Lanham: Rowman and Littlefield Publishing Group.
- Kreidl, Martin a Lebeda, Tomáš. 2003. *Pre-election polls, election results, and validity of measurement before the 2002 elections*. Sociological Papers SoÚ AV ČR. Praha: SoÚ AV ČR.
- Monitoring denního tisku k průzkumům veřejného mínění před referendem 2003: Hospodářské noviny, Lidové noviny a Právo v období duben až červen 2003. Interní materiál SoÚ AV ČR. Praha: SoÚ AV ČR.
- Novák, Miroslav a Lebeda, Tomáš. 2004. „L'Union européenne vue de la République tchèque“. In: *Les Opinions publiques face a l'Europe communautaire / Public Opinion and Europe*. Eds. A. Dulphy a Ch. Manigard. Bruxelles.
- Občané o své účasti a hlasování v referendu o vstupu ČR do EU. Tisková zpráva CVVM z 9. 6. 2003.
- Šaradín, Pavel. 2003. „Referendum o přistoupení k EU a volební podpora politických stran v České republice.“ *Středoevropské politické studie* 5, č. 4. <http://www.iips.cz/seps/clanek.php?ID=179>
- Šimíček, Vojtěch. 2003. „Právní zakotvení institutu referenda v ústavním pořádku České republiky.“ *Politologický časopis* 10, č. 2, 141–148.
- Volební internetový server Českého statistického úřadu. www.volby.cz